

MAVZU: SOTSIOLOGIYA
FANINING VUJUDGA
KELISHI VA TARAQQIY
ETISHI

Reja:

1. Antik dunyo sotsiologiyasi
2. Sharq mutafakkirlarining sotsiologik qarashlari.
3. G'arbiy Yevropa sotsiologiya maktabi.

Sotsiologiyani fan sifatida tasavvur etish uchun eng avvalo uning vujudga kelishi va tarixiy rivojlanish bosqichlarini o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Ijtimoiy hayot rivojlanishi qonuniyatlarini o'rganishga qaratilgan ta'limotlar, qarashlar eramizdan avvalgi IV asrdayoq yunon faylasuflari Aflotun (eramizdan avvalgi 427-347 yil) ning "Qonunlar", "Davlat to'g'risida", Arastu (eramizdan avvalgi 384-322 yil) ning "Siyosat to'g'risida", "Metafizika", "Etika", Protagorning (eramizdan avvalgi 490-420 yil) "Haqiqat" kabi asarlarida yoritilgan.

Markaziy Osiyoning mutfakkirlari bo'lmish Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Zahiriddin Muhammad Bobur Mirzo kabi ulug' allomalar o'z davri ijtimoiy hayotning turli sohalarini ilmiy asosda tadqiq qilganlar va o'zlarinig ijtimoiy qarashlarini asarlarida yozib qoldirganlar

Abu Nasr Farobiy o'zining “Fozil shahar ahli qarashlari haqida kitob”, “Siyosat al – madaniya” kabi asarlarida oliyjanob jamiyat, adolatli tuzum, odil hukmdorlar haqida o'z fikr va mulohazalarini bayon qilgan. U o'zi yashagan davrning ijtimoiy tizimini, uning ziddiyatlari va bu ziddiyatlarning kelib chiqishidagi muammolarni nazariy jihatdan tahlil qilishga uringan.

Abu Rayhon Beruniy o'zining “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Minerologiya”, “Hindiston” asarlarida ijtimoiy hayot masalalarini yoritgan.

Beruniy o'z davrining etnosotsiologi ham edi. “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida turli xalqlar: forslar, yunonlar, yahudiylar, xristian molikiylar va xristian nasturiylar, majusiylar, sobitlar, budparast arablar, musulmon arablar, turklar to'g'risida qimmatli ma'lumotlar yozib qoldirgan.

Zahriddin Muhammad Bobur ham “Boburnoma” asarida o‘z davri ijtimoiy hayoti voqeligini, inson shaxsi xususiyatlarini, yaxshi va yomon tomonlarini, Andijondan - Hindistonga qadar bo‘lgan ulkan hududida yashagan xalqlarning ijtimoiy jihatlarini shaxsiy kuzatishlari, ilmiy tadqiqotlari asosida o‘rgangan va yozib qoldirgan.

Yuqorida nomlari zikr etilgan buyuk mutafakkirlar yashagan davrda sotsiologiya hali mustaqil fan sifatida shakllanmagan edi. Ularning ijtimoiy hayot jarayonlari to‘g‘risidagi ilmiy tadqiqotlari natijalari esa ijtimoiy – falsafiy qarashlar tarzida namoyon bo‘lgan.

O.Kont tomonidan 1839 yilda “Pozitiv falsafa kursi” asarining uchinchi tomi nashr etilganligi natijasida, birinchi marotaba u jamiyatni ilmiy asosda oʻrganish sifatida sotsiologiya terminini qoʻlladi va bu sotsiologiyaning shakllanishi va rivojlanishiga olib keldi.

O.Kont tomonidan taʼriflangan insonning intellektual rivojlanishining uchta izchillik bosqichi: teologiyaga oid, metafizik va pozitivik haqidagi qonuni ushbu savolga javob berish uchun imkon beradi.

Birinchi, teologik bosqichda insonning gʻayritabiiy tushunchasi diniy tasavvurlar asosida qurilgan.

Ikkinchi, metafizik bosqichda inson gʻayritabiiy kuchdan voz kechib, mavhum mohiyat sabab va boshqa falsafiy meʼyorlar yordamida voqelikni tushuntirishga harakat qiladi. Ikkinchi bosqichning vazifasi tanqidiy, avvalgi tasavvurlarni vayron etib, u uchinchi mohiyatni ifodalashdan voz kechib, ular ustidan kuzatish bilan kifoyalanadi.

O'rganilayotgan ob'ekt qanchalar oddiy bo'lsa, u yerda pozitiv bilimlar shuncha tez qaror topadi. Shuning uchun pozitiv bilimlar avvalo matematikada, fizikada, astronomiyada, ximiyada, so'ng esa biologiyada tarqaladi.

Sotsiologiya esa bu pozitiv bilimlar cho'qisidir

O.Kont o'z qarashlaridan kelib chiqib, sotsiologiyani ikki qismga: sotsial turg'unlik va sotsial jo'shqinlikka bo'ladi.

Sotsial turg'unlik ijtimoiy tuzumlarning amal qilish sharoitlari va qonuniyatlarini o'rgatadi. (oila, davlat, din, ijtimoiy guruhlarining ijtimoiy funksiyalari va ularning birdamlik va hamkorlikni o'rnatishdagi rollari)

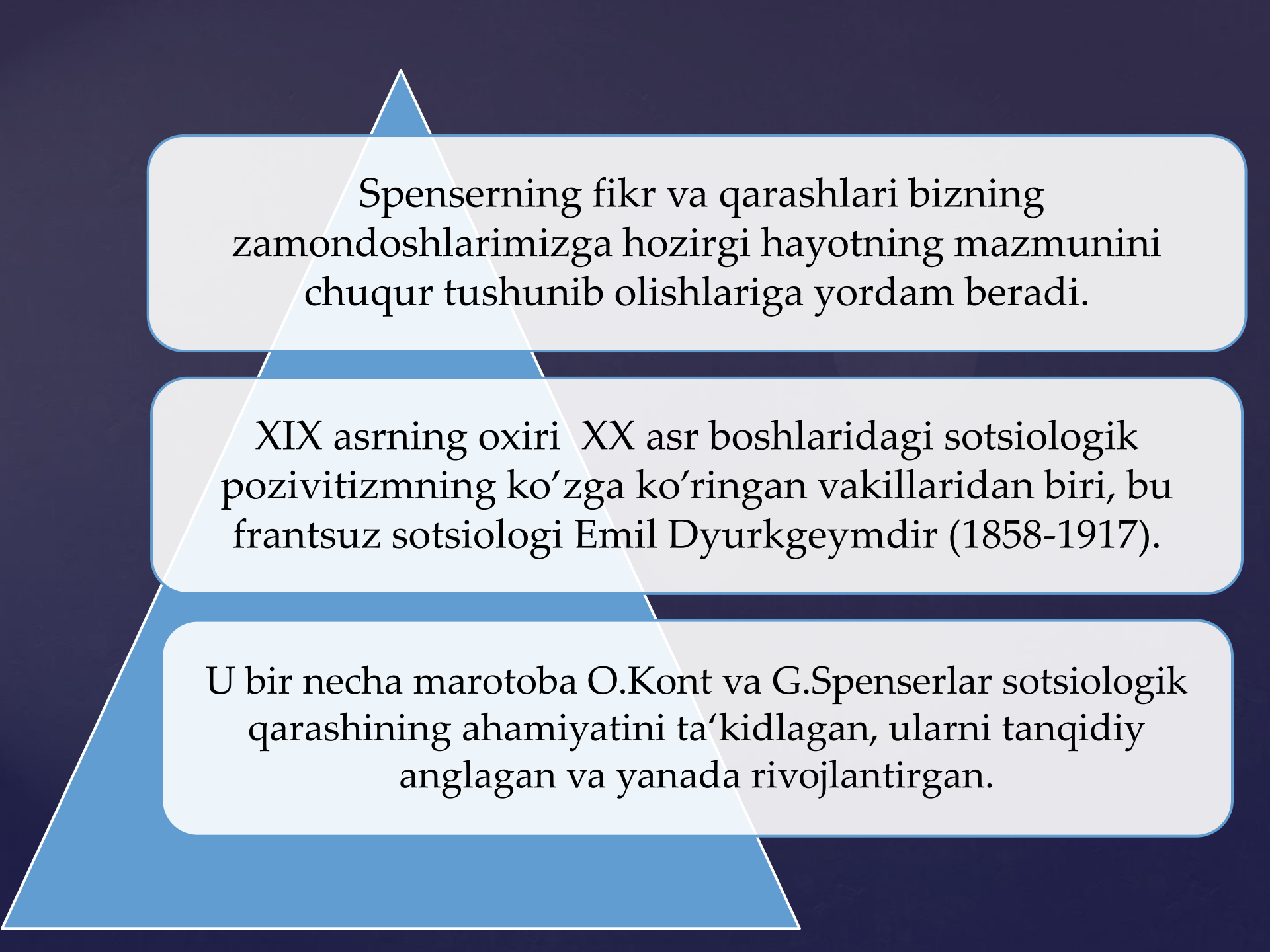
Sotsial jo'shqinlikda O.Kont insonni ma'naviy, aqliy rivojlantirishning muhim omili bo'lgan ijtimoiy taraqqiyot nazariyasini rivojlantiradi.

O.Kontning ko'pgina g'oyalari, tasavvurlarini qabul qilib uni rivojlantirgan mutafakkirlardan biri Gerbert Spenserdir. (1820-1903).

U falsafa, sotsiologiya, psixologiya va boshqa fanlar bo'yicha qator jiddiy asarlar muallifidir. G.Spenserning asosiy asari "Sintetik falsafa sistemasi" bo'lib, unda tabiiy va sotsial voqealarining tarixiy rivojlanishi haqidagi chuqur qarashlarini bayon etgan. G.Spenser sotsiologiyadagi organizmga oid maktabning asoschisi hisoblanadi. U o'zining organizmga oid nazariyasini va sotsial evolyutsiya tushunchasini "Ilmiy, siyosiy va falsafiy tajribalar" asarida atroflicha bayon etgan.

G.Spenser jamiyatni tabiiy, eng avvalo biologik qonunlar asosida rivojlanuvi organizm sifatida qaragan. U jamiyatni jonli biologik organizmga o'xshatadi.

G.Spenserning sotsial, shuningdek evolyutsiya nazariyasi katta qiziqish uyg'otadi. Evolyutsiyada u quyidagi asosiy jihatlarni ajratadi: oddiydan murakkabga o'tish (integratsiya); bir turdan xilma-xillikka o'tish (differentsiatsiya, noaniqlika o'tish tartibining o'sishi).

Spenserning fikr va qarashlari bizning zamondoshlarimizga hozirgi hayotning mazmunini chuqur tushunib olishlariga yordam beradi.

XIX asrning oxiri XX asr boshlaridagi sotsiologik pozitivizmning ko'zga ko'ringan vakillaridan biri, bu frantsuz sotsiologi Emil Dyurkgeymdir (1858-1917).

U bir necha marotaba O.Kont va G.Spenserlar sotsiologik qarashining ahamiyatini ta'kidlagan, ularni tanqidiy anglagan va yanada rivojlantirgan.

Dyurkgeym “Sotsiologiya uslubi” nomli asarida sotsiologiya sohasidagi jamiyat rivojlanishi nazariyalarini ishlab chiqishga eʼtiborini qaratib, sotsial omillarni ilmiy tahlil etishga qaratilgan tavsilotlarni yaratish ustida shugʻullangan.

Sotsiologiya, - deb yozadi u, sotsial dalillar xaqidagi fan boʻlib, uning ostida siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy va boshqa gʻoyalar, qoida va qadriyatlar yotadi.

Dyurkgeym fikricha, sotsial voqealikning yakuniy sabablari boʻlib, amaliyotda roʻyobga oshiriladigan odamlarning gʻoya va madaniy qadriyatlari hisoblanadi.

U sotsiologiya buyuk falsafiy ta'limotlardan yuzaga kelganligini e'tirof etadi va doimo qandaydir falsafiy yondashuvlarga suyanganligini ta'kidlaydi. Sotsiologiya – deb yozadi Dyurkgeym – allaqachon mustaqil fan bo'lib shakllangan, o'z predmetiga ega va shu tufayli o'z ishi bilan shug'ullanishi kerak.

Dyurkgeym asarlari sotsiologiyaning mustaqil fan sifatida qaror topishida muhim rolni o'ynaydi.

Empirik sotsiologiya asrimizning 20 yillaridan boshlab sotsiologiyadagi yetakchi maktablardan biriga aylandi. Empirik sotsiologiyaga bir qator o'ziga xos xususiyatlar tegishli bo'lganligi sababli uni odatda mustaqil oqim sifatida ajratib ko'rsatadilar.

Empirik sotsiologiya shakllanishining markazi Chikago universiteti bo'ldi (uni Chikago "hayot markazi" deb ham atashgan). Bu yerda 20-30 yillarda empirik sotsiologiyaning yaqqol rivojlanishini ifodalovchi ko'p qirrali amaliy tadqiqotlar keng sur'atda amalga oshiriladi.

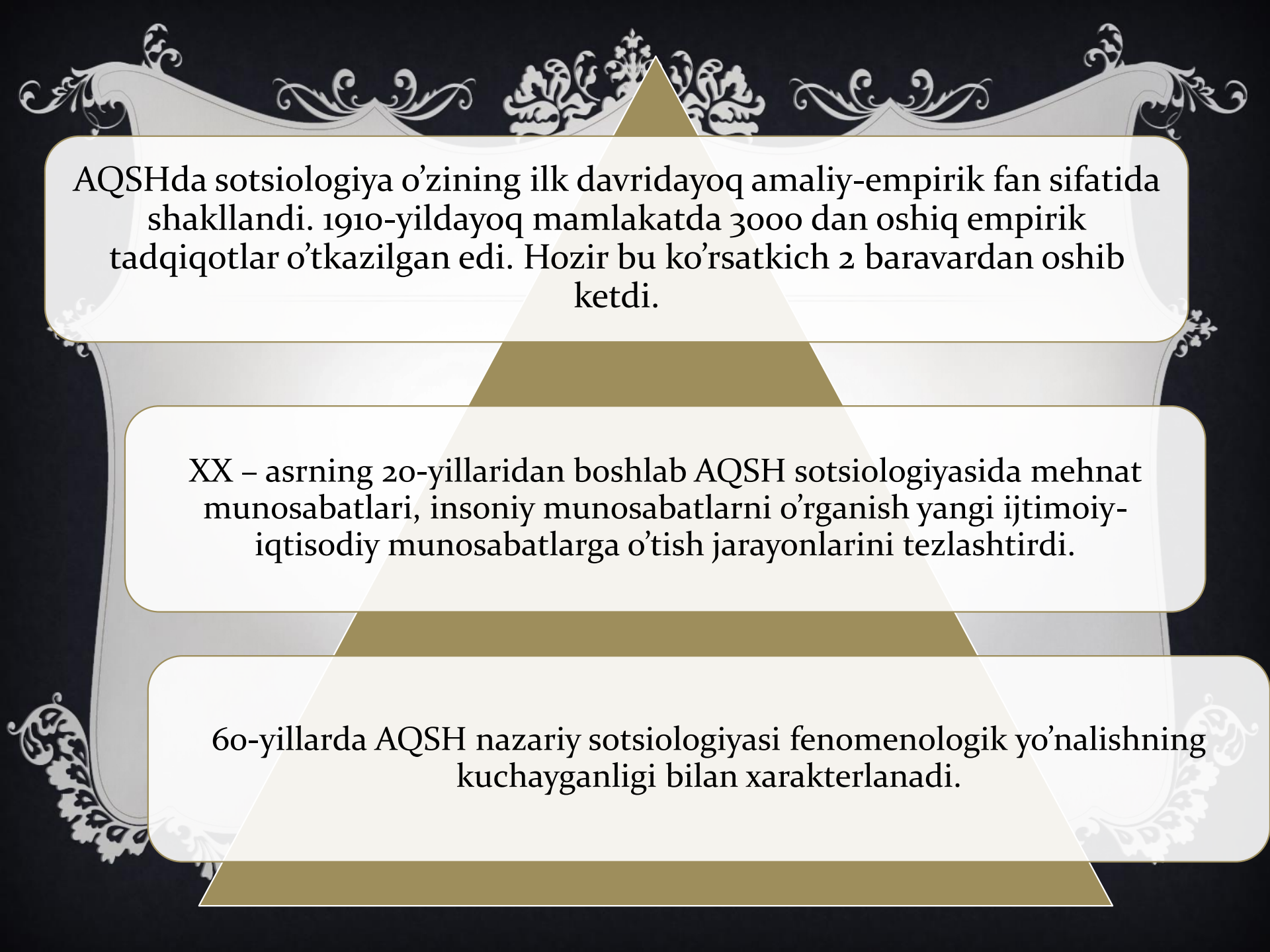

Bu sotsiologiyada tadqiqotlar o'tkazishning yangi turi bo'lib, unda zamon va makon bilan cheklangan juda ko'p dalillar o'rganilar, ammo, odatda jamiyat hayotning muhim tomonlari qonuniyatlariga oid umumlashtiruvchi tekshirishning maxsus tartibi va texnikasi ham qo'llanila boshladi: kuzatish, intervyu, anketa tarqatish, hujjatlarni o'rganib chiqish, tajriba o'tkazish va modellashtirish to'plangan materiallarni statistik jihatdan ishlash, diagramma, grafiklar tuzish kabilar.

- XX-asrning 20-yillaridan boshlab Amerika shtatlari jahon sotsiologiyasi rivojida yetakchi mavqeini egalladi.

- Bu yerda sotsiologiya dastlab universitet fani sifatida shakllandi. 1892-yilda jahonda birinchi marta Chikago universitetida sotsiologiya kafedrası va fakulteti ochildi

- 1901 yilda sotsiologiya 196 universitet va kolledjlarda fan sifatida o'qitilgan bo'lsa, 80-yillarning oxirlariga kelib raqam 250 ni tashkil qildi.

AQSHda sotsiologiya o'zining ilk davridayoq amaliy-empirik fan sifatida shakllandi. 1910-yildayoq mamlakatda 3000 dan oshiq empirik tadqiqotlar o'tkazilgan edi. Hozir bu ko'rsatkich 2 baravardan oshib ketdi.

XX – asrning 20-yillaridan boshlab AQSH sotsiologiyasida mehnat munosabatlari, insoniy munosabatlarni o'rganish yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga o'tish jarayonlarini tezlashtirdi.

60-yillarda AQSH nazariy sotsiologiyasi fenomenologik yo'nalishning kuchayganligi bilan xarakterlanadi.

XIX asr
o'rtalaridan to
1918 yilgacha

Rossiyada sotsiologik
g'oyalar umujahon
sotsiologik fanining bir
qismi sifatida rivojlangan.
Tadqiqotchilar Rossiyada
sotsiologik g'oyalar
rivojlanishining 3
bosqichini ajratib
ko'rsatadilar.

60-yillar
boshidan to
bizning
kunimizgacha.

XX asr 20-
yillari
boshidan to
50-yillar
oxirigacha;

Sotsiologiyada tadqiqot natijasi qanday bo'lishidan qat'iy nazar ilmiy asoslangan va ob'ektiv xarakterda bo'lishi talab qilinadi. Agar davlat demokratik asosda boshqarilmasa, hokimiyat tepasidagi siyosiy kuchlar manfaatiga xizmat qilmaydigan har qanday ilmiy sotsiologik tadqiqotdan voz kechiladi va u ta'qiqlanadi. Siyosiy ideologiyaga bo'ysundirilgan sotsiologiya o'zining ilmiyligini yo'qotib sub'ektiv, sun'iy va sohta xususiyatga ega bo'lib qoladi.

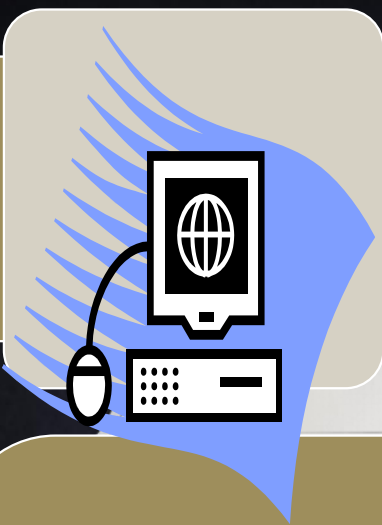
O'zbekistonda sotsial fikrlar rivojida 20-30-yillardagi jadidchilik harakati g'oyalari muhim rol o'ynaydi.

Ma'muriy-buyruqbozlik tizimi bag'rida bo'lishiga qaramasdan O'zbekistonda 60-90 yillarda sotsiologiya fanining bir qancha sohalari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borildi.

sotsial
sinfiy
struktura

boshqarish
sotsiologiyasi

oila
sotsiologiyasi

1989 yilda Moskvada tashkil qilingan jamoatchilik fikrini o'rganish butun ittifoq markazining O'zbekiston bo'limi ish boshladi.

O'zbekistonda dastlab 1989-yilda Toshkent Davlat Universiteti hozirgi UzMU falsafa fakulteti tarkibida sotsiologiya bo'limi va kafedrası tashkil qilindi. Shu yildan boshlab sotsiologlar tayyorlana boshlandi.

- 1994 yili 40 mutaxassis bitirib chiqdi
- 1995-yilda 30 ta
- 1996-yilda 21 talaba
- 1997-yilda 12 ta talaba sotsiolog mutaxassisligiga ega bo'ldilar.....

Respublikamiz milliy mustaqillikka erishgandan so'ng mamlakatimizda sotsiologiya fanini rivojlantirishga jiddiy e'tibor berila boshlandi. O'zbekiston Milliy universiteti falsafa fakulteti tarkibida sotsiologiya bo'limi va kafedrası tashkil qilindi. Farg'ona Davlat Universitetida sotsiologiya kafedrası tashkil etildi.

1992-yilda Mehnat Vazirligi qoshida sotsiologik tadqiqotlar markazi tashkil qilinib, bu markaz tomonidan respublikamida keng suratda tadqiqotlar o'tkazilib, unda aholining iqtisodiy islohotlarga, demokratlashtirish jarayonlariga bo'lgan munosabatlari atroflicha o'rganila boshlandi.

Hozirgi kunda respublikamizda sotsiologiya fanini rivojlantirish borasida talay tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan respublikaning barcha oliy o'quv yurtlarida sotsiologiya fani o'qitilishi joriy qilindi. Respublika Ijtimoiy fikrlarni o'rganish markazi va uning viloyatlardagi shahobchalari orqali sotsiologik tadqiqot ishlari keng ko'lamda amalga oshirilib, o'zining ijobiy natijalariga ega bo'lmoqda

A decorative border at the top of the slide consists of ten blue diamond shapes, each with a pixelated, mosaic-like texture. They are arranged in two rows of five, with the top row slightly offset to the right.

E'TIBORINGIZ UCHUN RAXMAT

